

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola**

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

László Dávid

Nickelsburg László és a Baross téri csoport

Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezető: Dr. Fröhlich Ida DSc. egyetemi tanár

Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely
Műhelyvezető: Dr. Berényi István DSc.

Témavezető:
Dr. M. Kiss Sándor DSc. egyetemi tanár

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

A Baross téri csoportnak történetét és annak legismertebb vezetőjének, Nickelsburg Lászlónak '56-os tevékenységét részleteiben egészen a közelmúltig senki sem kutatta. Rövidebb-hosszabb utalások természetesen korábban is megjelentek a csoportról az 1956 történetét feldolgozó írásokban, de átfogó feldolgozás nem született. Kutatásom témája Nickelsburg 1956-os tevékenysége, illetve személyén keresztül az általa vezetett csoport történetének összefoglalása volt. Részletes, minden részletre kiterjedő kutatásra terjedelmi okokból nem vállalkozhattam, ezért a Baross tériekhez szorosan már nem köthető, de a történészek szempontjából egyébként fontos szálak többségükben csak említés szintjén, egyes esetekben pedig még úgy sem szerepelnek írásomban. Kutatásom során arra törekedtem, hogy a rendelkezésre álló források alapján rekonstruáljam a Baross téri csoport történetét, melynek fontosabb pontjai:

- a Baross téri csoport kialakulása
- a Baross téri csoport szervezeti felépítése és működése
- a Baross téri csoport vezetősége, kiemelten Nickelsburg László személye
- a Baross téri csoport kapcsolata a nemzetőrséggel és más csoportokkal
- a Baross téri vezetőkkel kapcsolatos perek
- a Baross téri csoporttal kapcsolatos források

II. A kutatási munka módszertana

A témafeldolgozás során főként levéltári forrásokra tudtam támaszkodni, melyek a pártállami diktatúra idején az ÁVH „utódszervezetei” által készített iratanyagokból állnak. Az események rekonstruálása, a történelmi emlékezet fenntartása paradox módon a megtorlás folyamatában keletkezett dokumentumok alapján történik, szükségszerűen az „ÁVH szemüvegén” keresztül bemutatva a történeteket. Ez a tény magában hordozza nemcsak az események különböző leírásának és értékelésének lehetőségét, hanem azt is, hogy az események kutatásakor a megtorlást végzők koncepcióját ismerjük meg a valós történések helyett – ahogy ezt a dolgozatomban is kifejtettem. A fentiek fényében biztosak lehetünk abban, hogy a valós események megismeréséhez a rendelkezésre álló források összehasonlító kritikai elemzéssel történő feldolgozása vihet csak közelebb. A levéltári forrásanyag feldolgozása során előforduló szakmai nehézségeken témavezetőm, Dr. M. Kiss Sándor professzor szakmai irányítása vezetett át.

A kutatásaim során felhasznált forrásanyagok:

- Levéltári anyagok:

A. Állambiztonsági Iratok Történelmi Levéltára:

A Baross tériekkel kapcsolatos dokumentumok közül a munkámban első nyomozati szakaszként is említett iratanyag található itt, melyek közül Nickelsburg László dossziéja és a Péch Géza és társai dossziék jelentik az elsődleges forrásokat. A vizsgált iratanyag legnagyobb részét kihallgatási jegyzőkönyvek teszik ki, de például ügynökjelentéseket, jelentéseket és összefoglaló jelentéseket is nagyszámban találhatunk az iratokban. Az első nyomozati szakaszba sorolt iratok (1957-58) igazi jelentősége a Magyar Országos Levéltárban található iratok feldolgozása során vált világossá, amikor lehetőségem nyílt a második nyomozati szakaszhoz (1959-1961) tartozó dokumentumokkal összevetni azokat. A különféle időszakban keletkezett iratok összehasonlítása gyakran

biztosított lehetőséget az egyes perekben szereplő vádak, állítások értékelésére. Több esetben sikerült annak bizonyítása, hogy a Baross tériekkel kapcsolatban leírt események, állítások az ÁVH „utódszervezetei” által kitalált és „lepapírozott” bizonyítékokon nyugszanak.

B. Magyar Országos Levéltár:

A legjelentősebb iratok az eredetileg Timus Lajos és társai ellen lefolytatott eljárás dokumentumai, mely eljárás később Herczeg Benjamin és társaira lett átnevezve. A névváltoztatás nem volt véletlen, és számos fontos kérdésre magyarázatot adott. A Baross téri csoporttal kapcsolatos második nyomozás (1959 novemberétől) és a per dokumentumait találhatjuk a MOL-ban.

- Korabeli sajtókiadványok:

A korabeli sajtókiadványok megismerése érdekes adalékként szolgált a korabeli közhangulat megismeréséhez, az emberi motivációk megértéséhez, azonban közvetlenül nem vitték előbbre a Baross téri csoport történetének feldolgozását. Szigorúan véve ugyan nem tekinthető sajtókiadványnak, de érdemes megemlíteni azokat a szórólapokat, melyeket a levéltári anyagokban a vizsgálati anyagokhoz csatolva őriznek. A Baross téri propaganda csoport tagjai által készített szórólapok betekintést engednek a nemzetőrök által vallott politikai nézetekbe.

- Szakirodalom

Kutatásaim során szorosan a Baross téri csoporttal kapcsolatos feldolgozás nem állt a rendelkezésemre. A Baross téri csoport '56-os eseményekben való elhelyezése azonban számos tanulmány és tudományos munka megismerésére ösztönzött. Ezek közül M. Kiss Sándor és Horváth Miklós professzorok munkáit emelném ki, mint olyan kutatásokat, melyek segítettek a Baross téren történtek megértésében, „helyretételében”.

- Memoárok, interjúk:

Személyesen Rácz Józseffel, Soós Lászlóval volt lehetőségem interjút készíteni, akik bár kétségtelenül sokat segítettek a kor hangulatának, a korabeli életkörülmények megismerésében, közvetlenül nem tettek hozzá a levéltárban fellelhető információkhoz.

A téma feldolgozása során használtam Orbán Éva által készített interjúkat, melyek átfogó képet ugyan nem nyújtottak a Baross tériekről, azonban egyes információk ellenőrzését lehetővé tették.

Pásztor Géza ránk maradt memoárja szintén a levéltári adatok ellenőrzésére volt használható.

III. Az értekezés tudományos eredményeinek összefoglalása

Nickelsburg László 1956-os szerepének kutatása és ismertetése, a Baross téri csoport történetének bemutatása a fent említett forrásokra épül, melyek meghatározó részét az egyes politikai nyomozó csoportok készítették. Már a nyomozó csoportok megnevezésében szereplő „politikai” szó is jelzi, hogy kommunista vezetés nem vallotta a hatalmi ágak szétválasztásának montesquieu-i elvét. Az iratok politikai indíttatása, ideológiai beállítottsága meglehetősen megnehezíti a valóban megtörtént események és azok mozgatórugóinak megismerését. Munkám során elsősorban a Baross téri vezetők pereinek kritikai elemzésével törekedtem az

események megismerésére és az ügymenet esetenkénti koncepciók jellegének bizonyítására. Az ismertett ügyek alkalmasak annak bizonyítására is, hogy a sokat emlegetett kommunista törvényesség nem egyenlő a polgári felfogás szerinti törvényességgel. Az értekezés legfontosabb tudományos eredményeinek tézisekbe foglalt pontjai:

1. A Baross téri csoport megalakulása a korabeli események tükrében logikus következménye volt a forradalmat követő fegyveres szabadságharcnak. A Keleti pályaudvar tözsomszédságában található Baross tér 19. számú épületben az események kapcsán összekovácsolódó fiatalok találtak éjszakai menedéket, majd alakították ki szálláshelyet egyre népesebb csoportosulásuk számára. Ismert vezetőjük ekkor még a hangadó Pásztor Sándor volt.

2. A Baross téri csoport életében gyökeres változást jelentett, amikor feltűnt Nickelsburg László, aki a csoportot az akkortájt alakuló nemzetőrséghez csatlakoztatta. A rendelkezésre álló iratok alapján tisztázhatatlan ennek pontos ideje, az október 29-31-ig bármely napon lehetett, mindegyikre található vallomás. A nemzetőrség keretein belül a Baross tériek rendkívül rövid idő alatt a környék egyik legjobban szervezett, jól felszerelt, nagy lélekszámú csoportjává alakultak.

3. A Baross téri csoport létszáma a Köztársaság téri csatát követően emelkedett meg jelentősebben, a csatában több, később a Baross térhez tartozó személy részt vett. A politikai indíttatásból kitalált történet, mely szerint a Baross tériek és a Corvin köziek közösen eltervezett, szervezett akciójáról lenne szó, nem bizonyítható. A kádári megtorlásban mégis egyéb indokok mellett erre hivatkozva ítélték halálra embereket.

4. A Baross téri nemzetőrség szervezeti felépítése katonai jellegű volt, melynek kialakításában kirendelt katonatisztek segédkeztek. A végleges vezetés november 1-re alakult ki: Nickelsburg László főparancsnok, a két Pásztor főparancsnok helyettesek, Balogh László zászlóaljparancsnok, századparancsnokok, szakasz- és rajparancsnokok. A Pásztorok személyével és a velük kapcsolatos nyomozói problémakörrel külön is foglalkozom írásomban, mivel a csoport életében részt vállaló három Pásztor személyét 1959-ig keverték a nyomozók. Ez a „tévedés” Pásztor Gézának - az alapító Sándor testvérének - majdnem az életébe került.

5. A Baross téri nemzetőrség története az 1956. november 4-ei szovjet támadás estéjére véget ér. A Baross tériek szétszóródtak, és a harcot folytató nemzetőrök, vagy sokkal inkább szabadságharcosok több környékbeli helyen találtak menedéket és folytatták heroikus küzdelmüket a támadó idegen csapatokkal szemben. Az új központ a Péterfy Sándor utcai kórház lett, ahol már nemcsak a Baross tériek, hanem a város többi csoportjához tartozó személyek is felbukkantak. A történet innen számos izgalmas szálon fut tovább, de dolgozatomban elsősorban a Baross téri érintettséget követve ejtek szót a külföldön kibontakozó ellenállásról.

6. A Baross téri vezetőség november 4-én költözött át a Péterfy Sándor utcai kórházba, ahol a mentőszolgálatosokkal együtt a H épületben helyezkedtek el. A kórházban egy belső és egy külső őrséget szerveztek, utóbbinak az volt a feladata, hogy jelentse, illetve igyekezzen meggátolni a szovjet és más fegyveres erőknek a behatolást. A forradalmárok a kórházban többnyire fegyvertelen ellenállást folytattak, azaz röplapoztak.

7. Az ún. „Bécsi Forradalmi Csoport” működése a Baross tériek érintettsége mellett azért is érdekes, mert a nyomozók eleinte a külföldi kapcsolatokat követve kezdték el a megtorlást. Sokat mondó az a dolgozatomban

közölt táblázat, mely a Péterfy környékén kialakult csoportokat és a kapcsolatrendszert igyekszik világossá tenni a nyomozók számára is.

8. Külön érdekesség lehet azoknak az eseteknek a bemutatása, amikor a Belügyminisztérium II. osztályának munkájába kapunk betekintést. Az ügynök hálózat kiépítése kapcsán Pásztor Gyulának az esetét mutatom be, melynek eredményeként a fiatal Benkovics testvérek élete derékba tört. A Pásztorékkal kapcsolatba került Jancsó Gyula ügyének bemutatása jó példa arra, hogy a belügyeseknek lehetőségük volt még kémügyben is a felelősségre vonás mellőzésére, amennyiben (anyagi) érdekeik úgy diktálták. (operatív érdekre hivatkozva)

9. Az 1956-os eseményekhez, történésekhez hasonlóan dolgozatomnak nagyobb része áll a megtorlás időszakának ismertetéséből. Ennek oka nem az időbeli aránytalanság, amely a forradalom kb. két hete és a hivatalosan 1963-ig tartó, valójában - többek közt az általam bemutatott „Őszi” fedőnevű akció tanúsága szerint is - jóval tovább folytatódó megtorlás között fennáll. Az ok ennek az aránytalanságnak a következménye: 1956 történetét a megtorlásból ismerhetjük meg. Az '56-os ügyekben eljáró személyek látásmódja a politika szemszögén keresztül ugyanakkor egy torz történelemképet eredményezett. Nem lehetünk biztosak a levéltárban őrzött anyagok igazságtartalmában. Munkám során kísérletet tettem a torzító szemüveg mögött rejtő valós események megismerésére, és amikor nem láthattam tisztán, akkor azt igyekeztem bemutatni, hogy miért nem hiszem el, hogy amit látok, az igaz. Nehéz feladat volt, hiszen amivel cáfolhattam a hazugnak vélt állításokat, az szintén a torz szemüvegben született iratanyag. Nickelsburg László és Pásztor Géza perének bemutatása ebben különbözik egy egyszerű iratismertetéstől és miközben a pereket elemzem, a megtorlás rendszerének működésére általánosan jellemző vonásokat is bemutatom.

10. Az eredményes elemző munkához annak megismerése is hozzá tartozott, hogy kik végezték a megtorlást. A személyek bemutatása mellett néhány érdekes tanulmány is bemutatásra került, melyek tovább színesítik az ismert történések által bemutatott kádári megtorlást, és magyarázatot adnak arra, hogy miért érzékeltünk változást a belügyesek hozzáállásában az 1957 nyarától készített dokumentumokban.

11. A Baross téri vezetők közül Pásztor Sándor és Géza ügyével is részletesen foglalkoztam. Pásztor Géza ügyének részletesebb bemutatása nemcsak abban különbözik a többi Baross téri ügytől, hogy a legteljesebb képet nyújtja a belügyesek munkájáról, hanem abban is, hogy megvilágítja a belügyesek közti ellentéteket is. Az idősebb Pásztor első kihallgatója (Vagyon Gábor) maga is leírta, hogy a későbbi vádiratban szereplő cselekményeket nem követte el, ügyét azonban Vagyontól elvették és Fehér Gyula már erkölcsi gátlás nélkül elkészítette a nyomozást lezáró határozatot, sőt a vádiratot(!) is. A bíróság elé kerülő változaton, a formai követelményeknek megfelelően már ügyész aláírása is szerepel.

12. Pásztor Géza ügyét végül kivették a Herczegh Benjamin és társai ellen folytatott eljárásból, helyét a jogerősen már korábban elítélt Nickelsburg Lászlóval töltötték be, akit az ügyben halálra ítélték és 1961. augusztus 26-án kivégeztek.

13. Az „Őszi” fedőnevű akció ismertetésével célt az volt, hogy a megtorlás időszaka koránt sem ért véget az utolsó, 1963-as amnesztia rendelettel. Az akció lezárására 1980-ban(!) került sor.

IV. A témában végzett publikációs tevékenység

Konferenciákon tartott előadások:

- Tér és történelem: 1956. Baross tér címmel a tér jelentőségéről a Baross téri csoport esetében. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola által szervezett konferencia. (2005. november)
- Baross téri csoport 1956 Forradalom és szabadságharc ötven év távlatából címmel, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, az Eötvös Collegium, a Lengyel Intézet és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által szervezett emlék-konferencia. (2006. november 6-7.)

Publikációk

- Tér és történelem: 1956. Baross tér című, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola által szervezett konferencián elhangzott előadás. (megjelenés alatt)
- Nickelsburg László, a Baross téri főparancsnok, In.: Életünk XLIX. évfolyam, 2011. július.
- Nickelsburg László és a Baross téri csoport (megjelenés alatt)